

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА
САМОАКТУАЛІЗОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

CREATIVITY AS A CHARACTERISTIC OF A SELF-ACTUALIZED PERSONALITY

У статті розглядається креативність як важлива характеристика для особистості в процесі самоактуалізації. Проведено аналіз теоретико-методологічних робіт і визначено основні підходи до проблеми самоактуалізації та її основних компонентів. Сучасна психологічна наука підкреслює важливість для самореалізації, гармонійної інтеграції в суспільстві, яке постійно змінюється, такої характеристики, як креативність. Своєю чергою, самоактуалізація – це здатність особистості вийти за рамки фізіологічного, психологічного та соціального рівнів потреб, для того щоб досягти вищої ступені піраміди, пов'язаної з реалізацією власних можливостей. Ураховуючи зазначене, протягом певного часу у психологічній науці відзначається глибокий зв'язок між креативністю та самоактуалізацією. Саме тому у статті зроблено акцент у спробі вивчити та узагальнити дані про зв'язок креативності як здатності продукувати незвичайні ідеї та самоактуалізації. Самоактуалізація особистості здійснюється за допомогою операції дивергенції, яка і сприймається як основа креативності, а рівень її розвитку зумовлює самоактуалізацію особистості.

Основну увагу приділено дослідженню зв'язку між такими компонентами креативності, як «допитливість», «уява», «складність» та «ризик», та такими рівнями процесу самоактуалізації: «орієнтація у часі», «потреба у пізнанні», «гнучкість», «цінність», «погляд на природу людини», «спонтанність», «автономність», «ауто-симпатія», «контактність».

Показано, що допитливість як важлива частина креативності стимулює особистість до життя у сьогоденні, не відкладаючи його «на потім», та потяг до знань, а також уміння пристосовуватися до різноманітних ситуацій. При цьому уява сприяє розвитку цінностей самоактуалізуючої особистості та відповідних якостей. Зроблено акцент на тому, що орієнтація на відстоювання власних ідей, незважаючи на ризики, та інтерес до складних речей і ідей для таких особистостей самоактуалізація – це спосіб життя.

Ключові слова: креативність, самоактуалізація, особистість, компоненти креативності, рівні самоактуалізації.

The article considers creativity as an important characteristic for a person in the process of self-actualization. The author analyzes theoretical and methodological works and identifies the main approaches to the problem of self-actualization and its main components. Modern psychological science emphasizes the importance of such a characteristic as creativity for self-realization, harmonious integration in a constantly changing society. In turn, self-actualization is the ability of an individual to go beyond the physiological, psychological and social levels of needs in order to reach the highest step of the pyramid associated with the realization of their own capabilities. In view of the above, for some time now, psychological science has been noting a deep connection between creativity and self-actualization. That is why the article focuses on an attempt to study and summarize the data on the relationship between creativity as the ability to produce unusual ideas and self-actualization. Self-actualization of a personality is carried out through the operation of divergence, which is perceived as the basis of creativity, and the level of its development determines the self-actualization of a personality.

The main attention is paid to the study of the relationship between such components of creativity as "curiosity", "imagination", "complexity" and "risk" and the following levels of the self-actualization process "time orientation", "need for cognition", "flexibility", "values", "view of human nature", "spontaneity", "autonomy", "autosympathy", "contact".

The article shows that curiosity, as an important part of creativity, stimulates a person to live in the present, without putting off his or her life "for later" and the desire for knowledge, as well as the ability to adapt to various situations. At the same time, imagination contributes to the development of the values of a self-actualizing personality and the corresponding qualities. The emphasis is placed on the fact that the orientation towards defending one's own ideas, despite the risks and interest in complex things and ideas, is a way of life for such individuals.

Key words: creativity, self-actualization, personality, components of creativity, levels of self-actualization.

УДК 159.9.01:923.38
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.26>

Мартинюк Ю.О.

к. психол. н.,
доцент кафедри загальної психології
та психології розвитку особистості
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Вступ. У сучасному світі реальністю стали диджиталізація, велика кількість даних і, як наслідок, збільшення потоків та швидкостей обміну інформацією. Для того щоб устигати за швидкістю цього світу, необхідно бути відкритою людиною та практикувати творчий підхід до всього, тобто бути креативним.

Отже, актуальна потреба у саморозвитку, прагнення до самовдосконалення є показниками особистісної зрілості та водночас умовами її досягнення. Водночас

для того щоб перестати розмірковувати шаблонно і почати сприймати навколишню дійсність інакше, потрібно регулярно залишати зону комфорту своїх думок і використовувати спеціальні технології розвитку креативного мислення. Саме тому вивчення креативності є актуальною проблемою серед психологів.

У нашій роботі ми розуміємо креативність як визначальну якість особистості, що проявляється у творчому процесі здатністю досягати результату – виробляти

новий унікальний неповторний оригінальний соціально значущий продукт і пропонувати ефективні шляхи його застосування; а також спроможність приймати доцільні рішення у нестандартних ситуаціях, тобто важливий компонент для самоактуалізації.

Тобто прагнення до самоактуалізації є найважливішою якістю особистості на всіх вікових етапах життя людини, саме тому людина постійно перебуває у розвитку. Самоактуалізація індивіда належить до внутрішньої діяльності індивіда, максимізує використання ресурсів, щоб особистість могла повністю реалізувати себе в процесі розвитку.

Проблема самоактуалізації в науковому плані має комплексний і міждисциплінарний характер, але саме психологія посідає провідне місце у розкритті можливостей і умов розвитку людського потенціалу. Дослідження проблеми самоактуалізації особистості є актуальним для всіх вікових періодів життя людини. У різні періоди життя людини знання про процес самоактуалізації особистості дає змогу отримати інформацію про особливості, рушійні сили, психологічні механізми розвитку людини та суспільства у цілому.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність понять «креативність» та «самоактуалізація» у психологічній науці.

2. Установити особливості впливу креативності на процес самоактуалізації особистості.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми. Нестандартні ситуації, навколишнє середовище, що швидко змінюється, вимагають швидких креативних рішень. Креативність стає дедалі більш затребуваною у міру того, що просту звичайну працю сьогодні можуть виконувати роботи. А людина приділяє більше часу складним завданням створення нових технологій, продуктів, розваг.

У сучасному світі людина свідомо чи несвідомо позиціонується як активний творець свого життя за рахунок креативної стратегії цього життя як засобу буття самоактуалізованої особистості. Тобто самоактуалізація особистості є безперервним динамічним процесом актуалізації та розвитку потенційних можливостей, який супроводжується вираженою тенденцією до продуктивних особистісних і професійних самозмін.

Так, згідно з твердженням А. Г. Маслоу, кожного разу людство переживає особливий історичний момент, зовсім несхожий на попередні, оскільки темпи розвитку історичного процесу знаходяться у постійній динаміці. На переконання дослідника, саме

тому у суспільстві у певний момент назріває необхідність у новому типі людини – креативній особистості, яку б зміни не лякали, а надихали, яка була б здатна до імпровізації, впевнена, мужня, духовно сильна, адаптивна у несподіваній, незнайомій ситуації. А. Маслоу зазначав, що самоактуалізовані люди вибирають складні творчі завдання, які потребують великих зусиль, а отже, прояву креативності [5, с. 31].

Самоактуалізація особистості – це процес із розкриття потенціалу людини, розвитку її здібностей і талантів, становлення його «Я».

Водночас проведений теоретичний аналіз дав змогу виділити такі чинники самоактуалізованої особистості: самоусвідомлення себе і своєї чітко окресленої мети; потреба в духовному розвитку і самовдосконаленні; надситуативна активність; прагнення визначити сенс свого життя; загальний рівень задоволеності власним життям; «комплекс неповноцінності»; здорова амбітність; економічний чинник; загальний рівень задоволення життям.

Згідно із цією думкою, Д. Сімпсон розглядав термін «креативність» як здатність людини відмовитися від стереотипів мислення, здатність до руйнування загальноприйнятого, звичайного порядку походження ідей у процесі мислення [2, с. 139].

Е. Торренс, досліджуючи поняття «креативність», визначив її основні параметри:

1. Здатність актуалізувати проблему.
2. Легкість мислення, що визначається швидкістю виконання тестових завдань.
3. Швидкість – кількість ідей, які генеруються за одиницю часу.
4. Оригінальність – здатність пропонувати незвичні ідеї.
5. Пластичність – спроможність нестандартно вирішувати проблеми, готовність модифікувати ідею, переходити з одного класу об'єктів на інший та удосконалювати їх, ураховуючи зміну обставин.
6. Чутливість – увага до незвичних деталей, суперечностей.
7. Метафоричність – готовність працювати в незвичайному контексті, схильність до символічного й асоціативного мислення, здатність бачити в простому складне, і навпаки.
8. Спроможність вирішити проблему, досягти результату.
9. Задоволеність – підсумок вияву креативності [3, с. 100].

Згідно з концепцією креативності Дж. Гілфорда, необхідно звернути увагу на розгляд креативності з погляду дослідження її як самостійного окремого терміна. У дослідженні цього терміна вчений виділив дивер-

генцію як пошук багатьох рішень однієї й тієї ж задачі та конвергенцію як пошук єдиного правильного розв'язання задачі з багатьох. Дж. Гілфорд уважав дивергенцію основою креативності і загальної творчої здібності, бо саме такий тип мислення призводить до нестандартних висновків та до несподіваних результатів.

При цьому П. П. Горностаєнко, досліджуючи самоактуалізацію особистості, робив акцент на важливості для цього процесу високої самоактивності навіть у несприятливих соціальних умовах. Учений наголошував на тому, що необхідно розглядати успішну самоактуалізацію через модель психологічної готовності особистості до самореалізації за рахунок креативної стратегії життя [4, с. 65].

Б. Спіноза пов'язував креативність безпосередньо з діяльністю людини і переконаний, що вона є сутнісною характеристикою буття. З. Фрейд уважав креативність результатом сублимації статевого потягу на іншу сферу діяльності [9, с. 255].

Є. В. Андрієнко, розглядаючи самоактуалізацію особистості, виділяв три необхідні етапи формування її психологічних передумов: інформаційний, актуалізуючий та моделюючий. На думку вченого, на інформаційному етапі формується система знань про психологічні передумови, можливості та перешкоди на шляху самоактуалізації. На другому етапі особистість в індивідуальному досвіді та діяльності формує систему компетентності, що забезпечує можливість реалізації своїх індивідуальних здібностей у власній діяльності. Моделюючий етап пов'язаний з освоєнням та закріпленням на практиці нових способів дій на основі творчого самовизначення та самопрояву, тобто за рахунок креативних якостей.

Проаналізувавши характеристики самоактуалізованої особистості, можна зробити висновок, що універсальною характеристикою для будь-якої самоактуалізованої особистості є креативність як прагнення до особистісного зростання і здатність до творчості.

2. Методологічна основа дослідження.

Учені, визначаючи підходи до дослідження креативності як характеристики самоактуалізованої особистості в рамках екзистенційно-гуманістичного напрямку виділяють значущі характеристики самоактуалізованої, психологічно здорової зрілої особистості: інтегральні властивості, які формуються на підставі цієї актуалізації, тобто є результатом взаємодії цілої низки особистісних властивостей.

На думку А. Г. Маслоу, проблема креативності особистості, продуктів креативної діяльності, креативної поведінки та ін. –

це передусім проблема процесу самоактуалізації людини. А. Маслоу вважав, що концепція креативності та концепція здорової, самоактуалізуючої особистості наближуються одна до одної. Згідно з переконаннями вченого, креативність може проявлятися в усьому, що робить людина: в її сприйнятті, установках, поведінці. Креативність впливає на контактну, когнітивну та емоційну сфери людини. За висновками вченого, креативність – це етап натхненної творчості, процес деталізації творчого продукту та надання йому конкретної предметної форми. Навчання творчості, точніше – навчання через творчість, може бути надзвичайно корисним не так для підготовки людей до оволодіння творчими професіями чи до виробництва продуктів мистецтва, як для створення доброї, гарної, хорошої людини [5, с. 65].

Водночас К. Роджерс головним джерелом самоактуалізації вважав прагнення людини до розвитку креативності, до повного розвитку власних можливостей [7, с. 164].

К. Гольдштейн розглядав самоактуалізацію як фундаментальний процес у кожному організмі, який може мати як позитивні, так і негативні наслідки для індивідуума. Учений уважав, що особистість керується тенденцією актуалізувати найбільшою мірою свої індивідуальні творчі здібності, свою природу у світі. На думку вченого, успішне поводження із середовищем часто включає певну частку невпевненості та шоку. Здоровий організм, що самоактуалізується, часто викликає такий шок, входячи в нові ситуації заради використання своїх творчих можливостей.

В. Маляко зазначав, що розвиток креативності особистості можливий лише за умови, коли буде забезпечена «психолізація» всього навчально-виховного процесу, тобто коли будуть створені умови для реалізації творчого потенціалу кожної особистості [11, с. 45].

А. В. Лазукін наголошував на тому, що високий рівень самоактуалізації мають особистості, у яких розвинені такі якості: прагнення до творчості, або креативність, – неодмінний атрибут; добре розуміння екзистенційної цінності життя «тут і тепер», здатність насолоджуватися актуальним моментом; спрямованість саме на самоактуалізуючі цінності; стійке підґрунтя для щирих і гармонійних міжособистісних стосунків, природна симпатія та довіра до людей; висока потреба в пізнанні; автономність; коли самоактуалізація є способом життя; чутливість, сензитивність людини до своїх бажань і потреб; позитивна Я-концепція, що служить дже-

релом стійкої адекватної самооцінки; товаришність особистості, її здатність до встановлення міцних і доброзичливих стосунків з оточуючими.

На думку Л. А. Коростильової, креативність як складовий компонент самоактуалізації особистості розглядається як процес реалізації себе, здійснення самого себе в житті та повсякденній діяльності, пошук та затвердження свого особливого шляху у цьому світі, своїх цінностей і сенсу свого існування в кожний даний час [12, с. 140].

У рамках діяльнісного підходу С. Л. Рубінштейн наголошував на тому, що самоактуалізована особистість – це креативна людина, у якій реалізовані всі її потенції, а основним етичним завданням є, передусім, основне онтологічне завдання: облік і реалізація всіх можливостей, які створено життям і діяльністю людини, боротьба за вищий рівень людського існування, за вершину людського буття, тобто боротьба проти всього, що знижує рівень людини [6, с. 127].

На думку О. Кульчицької, креативність – це суто людська діяльність. Учена зазначала, що під креативністю розуміється не лише створення суспільно значущого продукту, креативністю можна назвати всі ті «відкриття», які людина робить особисто для себе. О. Кульчицька наполягала на тому, що творчими є майже всі психічні процеси за винятком, може, автоматизованих дій [12, с. 10].

М. Гнатко стверджує, що креативністю слід називати ту активність, завдяки якій людина породжує нові, соціально значущі матеріальні і духовні цінності, проявляє потенційну та актуальну креативність, тобто знаходиться в процесі самоактуалізації [10, с. 21].

У рамках психоаналітичного підходу А. Адлер уявляв креативність результатом компенсації комплексу недостатності, тобто як постійне спрямування на самореалізацію та самоактуалізацію [1, с. 12].

К. Юнг розглядав креативність як прояв архетипів колективного безсвідомого, у якому вже закладена орієнтація на самореалізацію та самоактуалізацію.

К. Хорні вважала, що кожна особистість природно прагне до самоактуалізації: у кожному з нас дремають прагнення стати сильною та цільною людиною, здібності та обдарування. При цьому для того, щоб людина почала реальну боротьбу з проблемами, вона має відкрити для себе власні творчі здібності, що допоможе «прокинутися» від невротичного сну.

Тобто універсальною характеристикою для будь-якої самоактуалізованої особис-

тості є креативність як прагнення та здатність до творчості. Самоактуалізована особистість не вільна від недоліків, але вона є яскравим взірцем здорової креативної особистості [8, с. 236].

3. Методи дослідження: аналіз науково-психологічної літератури, синтез, узагальнення та систематизація, порівняння; Тест креативності Є. Є. Туник; Тест креативності Н. Вишнякової; Тест самоактуалізації А. В. Лазуркіна; Методика «Самоактуалізаційний тест» Л. Я. Гозмана і М. В. Кроза.

4. Результати дослідження. Проведений емпіричний аналіз показав, що існує прямий кореляційний зв'язок між таким компонентом креативності, як «допитливість», та таким рівнем самоактуалізації, як «орієнтація у часі» ($r=0,80$, $p<0,01$), тобто допитливість мислення, зацікавленість сприяють тому, що респонденти не відкладають своє життя «на потім», живуть сьогоденням і не намагаються знайти порятунку лише в минулому.

Установлено прямий кореляційний зв'язок між таким компонентом креативності, як «допитливість» та таким рівнем самоактуалізації, як «потреба у пізнанні» ($r=0,90$, $p<0,01$), тобто респонденти відкриті новим враженням, добре розуміють екзистенціальну цінність життя і здатні насолоджуватися актуальним моментом, не порівнюючи його з минулими втіхами і не знецінюючи очікування майбутніх успіхів.

Водночас існує також прямий кореляційний зв'язок між допитливістю та гнучкістю ($r=0,93$, $p<0,01$), тобто чим зацікавленишим є респонденти, тим більш автентичну взаємодію з оточуючими вони мають, спроможні до саморозкриття, отже, орієнтовані на особистісне спілкування, не схильні до фальші або маніпуляцій, не змішують саморозкриття особи із самоуявленням.

Також нами був виявлений сильний прямий кореляційний зв'язок між таким компонентом креативності, як «уява», та такими рівнями самоактуалізації, як «цінності» ($r=0,78$, $p<0,01$) та «погляд на природу людини» ($r=0,91$, $p<0,01$), тобто респонденти мають розвинену уяву, можуть поділяти такі цінності кожної особистості, як істина, добро, краса, цілісність, відсутність роздвоєності, життєвість, унікальність, досконалість, досягнення, справедливість, порядок, простота, легкість без зусиль, самодостатність: прагнення таких особистостей до гармонійного буття і здорових стосунків з іншими людьми далеке від бажання маніпулювати ними у своїх інтересах, оскільки вони мають віру в людей, у могутність людських можливостей, що є основою для щирих гармонійних

міжособистісних стосунків, природної симпатії, довіри до людей, які виражатимуться через чесність, неупередженість, доброзичливість.

Зазначимо, що «уява» як компонент креативності також корелює з таким рівнем самоактуалізації, як «спонтанність» ($r=0,97$, $p<0,01$), – зв'язок прямий та сильний, тобто спонтанність респондентів співвідноситься з такими цінностями, як свобода, природність, легкість без зусилля.

На основі емпіричного аналізу був установлений прямий кореляційний зв'язок між таким компонентом креативності, як «складність», та двома рівнями самоактуалізації – «автономність» ($r=0,73$, $p<0,01$) та «спонтанність» ($r=-0,30$, $p<0,05$), тобто орієнтованість респондентів на пізнання складних явищ, прояв інтересу до складних речей та ідей сприяє тому, що особистості демонструють високу автономність і незалежність, тобто самоактуалізація для таких особистостей є не лише мрією або прагненням, це головна мета.

Необхідно наголосити на тому, що нами був виявлений сильний прямий кореляційний зв'язок між таким компонентом креативності, як «ризик», та трьома рівнями самоактуалізації: «аутосимпатія» ($r=0,71$, $p<0,01$), «контактність» ($r=0,78$, $p<0,01$) та «пізнавальні потреби» ($r=0,45$, $p<0,05$), тобто чим більше респонденти будуть відстоювати свої ідеї, не звертаючи уваги на реакцію інших, тим вище буде їхня самооцінка, що призведе до того, що ці особистості товариські, спроможні до встановлення тривалих і доброзичливих стосунків з оточуючими; вони просто бачать те, що є, і цінують це; завжди відкриті новим враженням, спроможні до миттєвого пізнання – безкорисливого бажання нового, інтересу до об'єктів, які прямо не пов'язані із задоволенням різних потреб.

Висновки. Самоактуалізація – це особливий вид діяльності, реальний процес розвитку і саморозвитку людини, у якому вона виступає активним суб'єктом власного перетворення шляхом систематичної зміни уявлень про себе і світ із метою повного розкриття та реалізації свого потенціалу; відповідна діяльність здійснюється шляхом реалізації свідомого вибору у напрямі розвитку і зростання в кожній життєвій ситуації, а також дій на підставі цього вибору. Креативність у руслі самоактуалізації слід розуміти як малу, або особистісну, креативність, це загальна універсальна здатність

до творчості, властива різною мірою кожній людині, що виявляється лише у діяльності за сприятливих умов реалізації творчого потенціалу.

Ми послідовно розглянули кореляційну структуру взаємозв'язку між креативністю та процесом самоактуалізації особистості, що дало можливість підтвердити той факт, що креативність є важливою характеристикою самоактуалізованої особистості. Ми виявили кореляційний зв'язок між таким компонентами креативності, як «допитливість», та такими рівнями процесу самоактуалізації: «орієнтація у часі», «потреба у пізнанні» та «гнучкість»; між таким компонентами креативності, як «уява», та такими рівнями процесу самоактуалізації, як «цінності», «погляд на природу людини» та «спонтанність»; при цьому «складність» як компонент креативності корелює з таким рівнями самоактуалізації, як «автономність» та «спонтанність, тоді як «ризик» – з рівнями самоактуалізації «аутосимпатія», «контактність» та «пізнавальні потреби».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адлер А. Практика та теорія індивідуальної психології. URL: <https://studfile.net/preview/2493256/>
2. Клепиков О. І., Кучерявий І. Т. Основи творчості особи. Київ : Вища школа, 2006. 296 с.
3. Клименко В. В. Психологія творчості. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 480 с.
4. Колісник О. П. Духовний саморозвиток особистості. *Соціальна психологія*. 2006. № 1. С. 62–77.
5. Маслоу А. Мотивація та особистість. URL: <https://studfile.net/preview/1728515/>
6. Павленко В. В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся»*. 2016. № 11. С. 120–131.
7. Роджерс Н. Творчість як посилення себе. *Питання психології*. 1990. № 1. С. 164–168.
8. Скрипченко О. В. Загальна психологія. Київ : Каравела, 2009. 464 с.
9. Спіноза Б. Вибрані твори. URL: https://platon.net/load/knigi_po_filosofii/evrejskaja/spinoza_benedikt_izbrannye_proizvedenija_v_dvukh_tomakh_tom_1/76-1-0-111
10. Старинська Н. В. Креативність як характеристика самоактуалізованої особистості. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/941-Article%20Text-1205-1-10-20200505%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/941-Article%20Text-1205-1-10-20200505%20(1).pdf)
11. Чайка С. В. Розвиток чинників як таких, що сприяють самоактуалізації жінок – викладачів вищої школи. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/66.pdf
12. Яланська С. П. Психологія творчості : навчальний посібник. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 180 с.